

RECENSIES

HISTORICITEIT

S.W. Couwenberg, *Geschiedenis als noodlot, Over de historiciteit van het menselijk bestaan en het machtsmotief als primaire drijfkracht*, Kampen, Kok Agora, Kapellen, Pelckmans, 1995, 144 blz. ISBN 90-391-0635-5 (Kok Agora), ISBN 90-289-2142-7 (Pelckmans)

In zijn nieuwe boek is S.W. Couwenberg, emeritus hoogleraar staats- en bestuursrecht van de Erasmusuniversiteit (Rotterdam), uitgegaan van het machtsmotief als primaire historische drijfkracht en de cruciale invloed die dit motief op de loop der geschiedenis heeft uitgeoefend. Aan de werking van dit motief spruit de elitevorming voort als motor in het historische proces. Zoals hij ook in eerder verschenen werken heeft uiteengezet, ziet Couwenberg het emancipatieproces als een nieuwe ontwikkelingsfase in de ideeën- en machtsstrijd, die de loop der geschiedenis bepaalt. Het emancipatieproces remt het machtsstreven tot op zekere hoogte af, maar dit blijft toch een permanente bron van politieke en sociale problemen en conflicten. De gedachte dat het machtsmotief en het proces van elitevorming teruggedrongen zullen worden door het emancipatiestreven, zoals dit sinds de Verlichting gestalte kreeg, ziet Couwenberg als een illusie. Hoewel het machtsstreven in de burgerlijke samenleving de nodige kritiek oproept, laat het zich nog steeds in de hele samenleving gelden, ook al wordt het verhuld achter ideologische en juridische formuleringen. Couwenberg concludeert: "Macht is de meest fundamentele conceptie in de politieke en sociale wetenschappen, in dezelfde zin als energie dat is in de natuurwetenschappen" (blz. 35). Machtsongelijkheid en elitevorming zijn in onze maatschappij een permanent gegeven.

Op verrassende wijze weet de auteur uiteenlopende historische lijnen door te trekken naar de hedendaagse politieke actualiteit. In onze tijd komt steeds scherper de vraag naar voren wat als normen, waarden en symbolen, dus als beschaving zal gelden. In pre-moderne culturen waren het hoofdzakelijk religieus-gefundeerde beschavingsconcepten, die om de voorrang streden; in het moderne westerse beschavingstype gaat de strijd tussen gesecculariseerde concepten van beschaving. Enerzijds is er een liberaal concept, dat gestalte krijgt in liberale democratie en markteconomie, anderzijds een anti-liberaal concept, dat óf op gematigde wijze stelling neemt tegen de liberale opvattingen (conservatieve en confessionele tegenstromingen) óf op radicale wijze (marxistisch socialisme en modern autoritarisme of fascisme).

In onze tijd komt een nieuw beschavingsconflict in zicht. Couwenberg wijst in dit verband op het bekende artikel van S. Huntington 'The clash of civilizations?'

(*Foreign Affairs*, Summer 1993), die een centrale betekenis toekent aan de eeuwenoude religieus-culturele tegenstelling tussen de westerse en de islamitische beschaving. De ontwikkeling van de islamitische wereld schijnt weinig steun te bieden aan Fukuyama's theorie, dat de burgerlijke ideologie, de liberale democratie en economie als historisch eindpunt in de ontwikkeling van de mondiale samenleving kunnen worden beschouwd. Couwenberg signaleert terecht het feit dat van contradictalisering en democratisering in de islamitische wereld vooralsnog geen sprake is. Hij wijst er bovendien op, dat in Oost-Azië een geavanceerd kapitalisme samengaat met een autoritair staatsbestel, dat weinig gemeen heeft met een westerse liberale democratie. Opmerkelijk is eveneens de confucianistische renaissance in China, die ook in de eenentwintigste eeuw zijn invloed zal doen gelden. De confucianistische renaissance maakt deel uit van een réveil van Chinees nationalisme, want ook in China vult het nationalisme het ideologisch vacuum dat is ontstaan na het verval van het communisme als staatsideologie. Economische successen voeren ook in Oost-Azië tot een zeker Aziatisch superioriteitsbesef. Bovendien leiden die tot een sterkere oriëntatie van de VS op Azië. Terwijl in Azië het historisch besef toeneemt ziet Couwenberg in het Westen een toenemend gebrek aan historisch besef.

De titel van het boek herinnert mij aan Nietzsches 'Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben' (uit : *Unzeitgemässe Betrachtungen*). Hierin keert Nietzsche zich tegen het 'historisme', dat de mens dwingt de historie als een loden last met zich mee te slepen waardoor het perspectief op de toekomst verloren gaat. De geschiedenis wordt dan waarlijk een 'noodlot'. De kennis der geschiedenis is volgens de filosoof slechts heilzaam wanneer men haar vruchtbaar maakt voor het leven en de daad. Couwenberg heeft eveneens een open oog voor de belastende erfenis van het verleden zoals de machtsongelijkheid. Maar tegelijk beklemtoont hij het emancipatieproces als positieve ontwikkeling. Ook signaleert hij de transformatie van het machtsmotief in de moderne democratie. Keerzijde van de hedendaagse ontwikkeling is echter het verval van het historisch besef als consequentie van het individualiseringsproces, waarmee de auteur zich in feite vanuit een hedendaags standpunt juist tegen Nietzsche keert. Want, zo zegt Couwenberg : "Historische ontworteling leidt tot een verabsolutering van het heden, een opgesloten zijn in het hier en nu, waardoor men niet meer in staat is het eigen leven en de eigen tijd te relativeren en te beleven als schakel in de evolutie van het universum en in dat perspectief zin te geven" (pag. 106).

Tot slot vermeld ik nog, dat de jurist P.B. Cliteur, bijzonder hoogleraar filosofie aan de Technische Universiteit Delft, een nawoord schreef, getiteld : 'Macht en vrijheid. Een reflexie over het werk van S.W. Couwenberg'.

Peter KRUG